

УДК 37.035.91

Євген Сокол

доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, ректор
Національного технічного університету «Харківський
політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: sokol@kpi.kharkov.ua

ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІОНАЛІВ-ЛІДЕРІВ ЯК ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація: Сучасна життєва практика вимагає розробки, апробації й застосування інноваційних принципів і методів інженерної освіти з метою подолання розриву між університетською освітою і реальними потребами виробництва та вимогами роботодавців. Підготовка сучасних кадрів має бути спрямована не просто на формування фахівців, а на забезпечення такої якості їхньої освіти, яка б поєднувала високий рівень професійної і соціальної компетентності та особистісний розвиток. Йдеться про розвиток лідерського потенціалу і здатність максимальної його реалізації.

Ключові слова: інженерна освіта, інноваційні принципи, професійна компетентність, особистісний розвиток, лідерський потенціал.

Yevhen Sokol

Rector of the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”
Professor (Technical Sciences), Corresponding Member of the National
Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
E-mail: sokol@kpi.kharkov.ua

TRAINING OF PROFESSIONAL LEADERS AS A TASK OF HIGH SCHOOL

Abstract: Modern life practice requires the development, testing, and application of innovative principles and methods of engineering education in order to overcome the gap between the university education and the real needs of production and employer requirements. The preparation of modern personnel should be aimed not only at the formation of specialists but also in ensuring such quality of education, which would combine a high level of professional and social competence and personal development. This is primarily about the development of leadership potential and the ability to maximize its implementation.

Key words: engineering education, innovative principles, professional competence, personal development, leadership potential.

Постановка проблеми. Сьогодні в загальній сукупності завдань вищої школи особливої ваги й важливості набуває проблема формування особистості харизматичного лідера. Інноваційний характер сучасного етапу світового розвитку, пов'язаний з постійним ускладненням використовуваної техніки й технологій в усіх сферах суспільного

© Євген Сокол, 2017

життя. До того ж, прискорюються процеси трансформації наукових відкриттів у технічні пристрої й технології. Водночас скорочується цикл морального старіння й оновлення цих технологій. На ці процеси істотний вплив здійснює загострення конкуренції. Вона ж часто виступає й певним гальмом на шляху впровадження новітніх прогресивних технологій, яке загрожує зменшенням прибутку тим, хто виявляється не готовим чи не бажає впроваджувати інновації. Всі ці чинники особливо яскраво проявляються в системі інженерної освіти. Однією з її важливих проблем сьогодні і стає підготовка висококваліфікованих професіоналів-лідерів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Істотна суспільна роль феномену лідерства зумовлює значну увагу до нього численних дослідників. Широкий спектр важливих для освітньої практики аспектів лідерства активно досліджують такі вчені, як В. Бабаєв, О. Бандурка, Р. Бояцис, Д. Гоулман, С. Калашнікова, Р. Кейес, Дж. Коттер, О. Пономарьов, О. Романовський, Р. Фарсон, В. Шейнов та інші. Особливий інтерес викликає проблема харизми і харизматичного лідерства, яке звичайно забезпечує найбільш ефективний вплив лідера на його оточення. Його роль істотно зростає в умовах трансформаційного лідерства, сенс і сутність якого активно досліджують Б. Басс і Р. Ріджіо [2]. З позицій підготовки професіоналів-лідерів важливо відзначити розробку філософії креативного лідерства, як її презентують у своїй роботі П. Кассе і Р. Клодель [3].

Не менш цікавим і корисним уявляється й дослідження Дж. Конже та Р. Канунго, присвячене харизматичному лідерству в організації, визначенню поведінських атрибутів та їх вимірюванню [4]. Вкрай важливою виступає здатність лідера ефективно діяти в умовах невизначеності й ризику. Дослідження щодо оцінки результатів стосовно ризику в інженерних рішеннях при невизначені здійснює С. Д. Вермійон зі своїми співавторами [5].

Аналізуючи парадокси харизматичного лідерства, О. Романовський та О. Пономарьов вважають, що для них «характерним є те, що вони обумовлені складною і суперечливою природою феномену харизми. Воно певною мірою є парадоксальним явищем, оскільки, з одного боку, харизма в більшості випадків властива тій чи іншій людині від природи, являє собою своєрідний дар. Але з іншого боку, її розвиток і реалізація можуть істотно залежати від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, від зовнішнього середовища, в першу чергу, від характеру соціокультурного простору, в координатах якого й відбувається життя і діяльність лідера» [1, с. 52].

Разом з тим, слід звернути увагу на недостатню кількість робіт, які були б безпосередньо присвячені завданням вищої школи щодо цільової підготовки професіоналів-лідерів та висвітлення досвіду щодо її здійснення.

Виклад основного матеріалу. На тлі сучасних складних процесів істотно зростає значення особистісного чинника у забезпеченні належної ефективності суспільного виробництва. Він здатний відігравати визначальну роль і в технологічному оновленні виробництва, і в забезпеченні його інноваційного характеру. Тому перед системою вищої освіти постає вкрай важливе і відповідальне завдання з підготовки не просто фахівців, а справжніх лідерів з високим рівнем професійної і соціальної компетенції, з системним мисленням та його інноваційною спрямованістю.

Наші випускники мають бути конкурентоспроможними на сучасному надзвичайно складному ринку праці та робочої сили. А це означає не тільки їх належну адаптацію до змін матеріально-технічних основ суспільного виробництва, але й активне їх творення. Як справжні професіонали, вони повинні бачити недоліки й хиби існуючої техніки й технологій і можливі шляхи їх ефективного подолання. Їм необхідно розуміти логіку науково-технічного та соціального прогресу і провідні світові тенденції розвитку відповідної сфери діяльності. Лише таким чином можна успішно подолати тривалу системну кризу,

яку переживає наша країна, і вивести її на магістральний шлях сталого розвитку.

Дослідження авторитетних вчених, в тому числі й науковців нашого університету, переконливо свідчать про істотне зростання ролі лідерів і характерної для них харизми. Роль лідерів яскраво проявляється в ефективній організації ними спільної діяльності людей та у здійсненні конструктивного впливу на них. Саме ця роль і виступає чинником забезпечення можливості успішного досягнення цілей їхньої діяльності. Професіоналізм і впевненість лідера у собі і своїй команді, наявність спільних з нею життєвих цілей і цінностей підвищують ефективність його впливу на персонал та активно сприяють злагодженій роботі всіх членів. Завдяки цьому зростає впевненість людей у своїх силах і можливостях, що забезпечує успішне досягнення ними бажаних результатів своєї професійної діяльності.

Таким чином, в загальній системі завдань сучасної вищої школи одним з надзвичайно важливих з них постає організація цілеспрямованої підготовки не просто високо компетентних професіоналів, але й справжніх ефективних лідерів. У зв'язку з цим уявляється доцільним зупинитися на таких чотирьох принципових моментах.

По-перше, сьогодні справжній професіонал обов'язково повинен бути харизматичним лідером. Справа в тому, що проявом його професійної і соціальної компетентності виступають не тільки його знання і уміння, його навички й досвід, але й належним чином розвинені його професійно та соціально значущі особистісні риси і якості. Йдеться перш за все про його організаторські та комунікативні здібності, про здатність організації й координації спільної діяльності людей, про раціональний розподіл завдань і функцій між виконавцями. Однак не менш важливим є його уміння заряджати людей енергією й вірою в успішне досягнення обраних цілей і в те, що таке досягнення відповідає інтересам самих виконавців, що воно сприяє їхньому професійному і особистісному зростанню, максимальній реалізації творчого потенціалу кожного виконавця. Вкрай важливою також є його конфліктологічна компетенція, уміння запобігати появі конфліктів, а в разі необхідності – ефективно їх розв'язувати.

Надзвичайно цінною рисою лідера виступає також його здатність згуртовувати людей, формувати у них командний дух і готовність прийти на допомогу один одному в процесі реалізації спільних інтересів команди. Цілком очевидно при цьому, що ефективність лідерського впливу на виконавців та його діловий і особистий авторитет у них істотною мірою залежить від харизматичності лідера. Відомо, що харизмою вважається здатність людини викликати у свого оточення почуття захоплення, поваги і довіри. Саме завдяки цьому і виникає можливість легко переконувати людей, організовувати їх спільну діяльність, спрямовану на досягнення обраних лідером цілей, та успішно управляти процесом її здійснення.

Протягом тривалого часу вважалось, що харизма являє собою такий особливий природний дар, благодать, що проявляється сама собою. Сьогодні ж чітко встановлено, що харизма може бути істотно розвинута за допомогою спеціальних психолого-педагогічних методів і технологій. Її розвиток стає особливо ефективним, якщо він відбувається в загальній системі завдань вищої школи з навчання і виховання майбутніх професіоналів-лідерів, з їх особистісного розвитку та соціалізації. А для цього кожен викладач повинен бути справжнім педагогом. В сучасних умовах широкого доступу студентів до джерел інформації функції викладача і сенс його діяльності змінюються.

По-друге, з огляду на ту тривалу й глибоку кризу, яку переживає наша країна і яка набула системного характеру, перед системою освіти постає вкрай важливе й відповідальне завдання. Воно полягає в необхідності цільової підготовки нової генерації харизматичних лідерів. Вони повинні бути вільними від стереотипів, що відживають, їм неодмінно

має бути притаманне інноваційне мислення за умови стратегічної його спрямованості. Яскрава харизма цих професіоналів-лідерів має поєднуватися з їхньою здатністю активно, професійно та відповідально діяти у напрямку успішного подолання цієї кризи.

Адже саме така діяльність дозволить вивести країну на магістральні шляхи сучасного цивілізаційного розвитку. Високий рівень професійної компетенції цих лідерів постає визначальною передумовою вибору ними цілей і раціональних напрямків науково-технічного і соціально-економічного розвитку України й наступної послідовної реалізації відповідної стратегії цього розвитку. Водночас привабливість і переконливість їх дій і впливу на людей забезпечуватиме їм масову підтримку населення.

При цьому система вищої освіти має організувати масову підготовку харизматичних лідерів та сформувати нову національну управлінську еліту, оскільки в основі кризи в країні фактично лежить криза управління. Низький рівень професіоналізму багатьох представників владних структур, недостатня відповідальність і прагнення використовувати владу у власних інтересах є основними причинами буксування реформ. Тому країна потребує рішучої їх зміни справжніми професіоналами-лідерами, представниками національної гуманітарно-технічної еліти, яких готує вища школа.

По-третє, цілі, зміст і характер підготовки нової генерації лідерів повинні бути орієнтовані на формування у них прагнення, готовності й здатності здійснювати цілеспрямовану трансформацію України в сучасну високорозвинену країну. Ці лідери повинні бути вільні від будь-яких догм, мати розвинене гнучке інноваційне мислення. Тому вони мають отримати не тільки високоякісну професійну підготовку, а й широкий світогляд, ерудицію і глибоке розуміння законів суспільного розвитку.

Разом з цим треба сформувати у них належну логіко-методологічну компетентність, необхідну для належного вибору, обґрунтування і наступної ефективної реалізації стратегії діяльності на основі законів стосовно практики здійснення відповідних реформ. Зважаючи на складний динамічний характер сьогодення, система освіти повинна прищепити лідерам розуміння і глибоку внутрішню потребу постійного неперервного самонавчання, самовиховання і самовдосконалення. Адже лідер тому і є лідером, що він бачить перспективу і завжди йде на кілька кроків попереду свого оточення.

Крім високої професійної підготовки, нова генерація харизматичних лідерів повинна отримати глибокі знання й належні практичні навички у сфері соціально-гуманітарних технологій. Їм вкрай потрібне володіння технологією управління й відповідного впливу на людей. Але не менш важливим має бути і володіння філософіями управління і спілкування, методами і прийомами психолого-педагогічного впливу, які набагато ефективніші за методи силового тиску і примусу. Разом з цим сучасному харизматичному лідерові має бути притаманна висока загальна і професійна культура, яка вже сама по собі являє потужний засіб впливу на персонал.

По-четверте, система освіти повинна вже на ранніх стадіях навчання і виховання використовувати надійні методи і механізми для виявлення в учнівському чи студентському середовищі потенційних лідерів. Це дозволить організувати цілеспрямовану і послідовну їх підготовку до усвідомлення та ефективного виконання ними своєї важливої й відповідальної суспільної місії. Система підготовки має передбачати формування високої професійної компетентності та особистісний розвиток. Йдеться про виховання у них почуття відповідальності й високих моральнісних принципів і переконань.

Це завдання вимагає: 1) щоб науково-педагогічний склад вищої школи був готовий на високому професійному рівні виконувати свої функції та обов'язки; 2) щоб постійно заохочувалося прагнення майбутніх лідерів проявляти свої позитивні лідерські риси і якості, конструктивно критикувати їхні поведінкові помилки; 3) щоб істотну

роль відігравав розвиток моральності й духовного світу майбутніх професіоналів-лідерів; 4) щоб вони активно залучалися до участі у науково-дослідній діяльності, в роботі органів студентського самоврядування тощо.

Сьогодні значна частина української молоді прагне отримати освіту, а згодом і роботу за кордоном. Передусім це стосується потенційних лідерів. Важливо, щоб вони, отримавши належну професійну компетентність і досвід плідної діяльності, все ж лишалися патріотами України і прагнули повернутися на Батьківщину, щоб використовувати набутий досвід для її розбудови на перспективних технологічних і соціально-економічних умовах.

Таким чином, уявляється цілком очевидним, що належна підготовка професіоналів-лідерів вимагає створення й неухильного дотримання низки відповідних умов. Першою з них виступає кадровий склад вищої школи. Кожен його представник сам повинен бути справжнім професіоналом-лідером найвищої якості. Для цього йому необхідно не тільки формально проходити регулярне підвищення своєї кваліфікації, але й безперервно самостійно опановувати нові досягнення як у сфері його професійних науково-технічних інтересів, так і у сфері інноваційних педагогічних технологій. Тобто на відміну від переважної більшості професій викладач повинен бути професіоналом як у сфері, якої стосуються його навчальні дисципліни, так і у сфері педагогіки вищої школи.

Його неодмінним обов'язком має бути виконання наукових досліджень і публікація отриманих результатів у провідних, визнаних у світі виданнях. Без цього він не буде цікавим для студентів, а отже, й не зможе привернути їхню увагу до навчального матеріалу, який він викладає. І тут важливу роль має відігравати ще і його психологічна спрямованість на педагогічну діяльність, яка допомагатиме йому так викладати цей матеріал, щоб студенти відчували, що перед ними стоїть професіонал, який займається важливою і цікавою справою. Більш того, ця справа являє собою одну з його важливих життєвих цінностей. Важливо прищепити розуміння її цінності і студентам.

Другою умовою має бути регулярний перегляд як змісту освіти, так і використовуваних педагогічних технологій. Необхідність такого перегляду зумовлена прискоренням науково-технічного і соціального прогресу. І оскільки сама мета підготовки професіоналів-лідерів полягає у формуванні надійного кадрового забезпечення процесів подолання кризи в Україні, освіта має бути спрямована на оволодіння ними новітніми знаннями у сфері своєї майбутньої професійної діяльності. Адже одним з основних їх завдань постає також подолання технологічного відставання нашої країни від провідних економічно розвинених країн світу.

Третьою важливою умовою успішної підготовки професіоналів-лідерів слід вважати наявність розвиненого та ефективного наукового і навчально-методичного забезпечення. І тут слід підкреслити ту плідну багатогранну діяльність науковців кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка Івана Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», яку очолює доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук О. Г. Романовський. Ця діяльність цілеспрямовано і гармонійно поєднує важливі наукові дослідження актуальних проблем лідерства, розробку і використання методичного забезпечення з практикою виявлення потенційних лідерів і системного розвитку їхніх суто лідерських особистісних рис і якостей.

Сьогодні ми можемо впевнено говорити, що серед численних наукових шкіл, які принесли славу нашому університету, активно формується і школа з психолого-педагогічних та організаційних проблем лідерства. Її досягнення тим більш стають необхідними в умовах постійного зростання ролі лідерів та суспільної потреби в них як у

потужній рушійній силі науково-технічного і соціального прогресу.

Важливо зазначити, що у складі кафедри організовано Центр лідерства, сучасне обладнання для якого надано Євросоюзом в рамках міжнародного гранту. Цінність оригінальних результатів плідної діяльності Центру визнана світовою спільнотою, насамперед іноземними учасниками проекту «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту». Важливість цієї діяльності підтверджується й відгуками лідерів освітньої сфери та бізнес-лідерів, які пройшли цільову підготовку в цьому Центрі за допомогою ліцензованого циклу надійних і авторитетних тестів.

В той же час уявляється, що значну користь університету могла б принести діяльність Центру лідерства, спрямована на розвиток лідерських якостей старост академічних груп, профспілкових активістів і представників інших специфічних груп студентів, які прагнуть підвищувати ефективність й реалізувати свій лідерський потенціал. Та й деяким викладачам було б доцільно пройти цикл навчання в Центрі лідерства для підвищення своєї психолого-педагогічної компетентності, впевненості у собі й своїх можливостях. Адже ефективність їхньої професійної діяльності істотною мірою залежить від їх сприйняття студентами саме як харизматичних лідерів і професіоналів відповідної сфери науки і техніки. Їхній же професійний та особистісний авторитет виступає одним з визначальних чинників якості освіти.

Сьогодні перед нами постає щорічна проблема забезпечення адаптації першокурсників до нових умов життя, до навчання у вищій школі. Вона ж пов'язана і з тим, як зберегти й розвинути у них інтерес до обраної спеціальності, до знань і процесу навчання, пізнання нового. І основним чинником ефективного розв'язання цього складного, важливого і вкрай відповідального завдання виступає саме особистість викладача. Він повинен виглядати не ремісником, який відчитав лекцію і пішов з аудиторії, не звертаючи ніякої уваги на допитливі очі студентів. Він має бути справжнім харизматичним лідером, на якого студентам хотілося б рівнятися і який би користувався у них не просто авторитетом, а й щирою і глибокою повагою.

Тільки в такому разі можна розраховувати на те, що вища школа зможе як готувати висококомпетентних фахівців, так і розвивати їхні лідерські якості й виховувати їх як справжніх харизматичних лідерів. Успішне розв'язання цього завдання відповідатиме нагальній потребі нашої країни й суспільства саме у таких лідерах. Згодом вони обійматимуть основні керівні посади на різних фірмах і організаціях, в органах державного управління і місцевого самоврядування. Їхня компетентність у поєднанні з енергією та дійовим впливом на людей допоможе їм подолати кризу і забезпечити сталий розвиток країни на шляхах модернізації національної економіки на чітких інноваційних засадах. Іншими словами, ці лідери будуть здатними і готовими успішно виконати свою високу суспільну місію.

Висновки. Сьогодні істотно зростають як суспільна потреба в лідерах, так і вимоги до них. При цьому авторитет лідера та характер його впливу на людей значною мірою визначаються рівнем його професіоналізму та його особистісними рисами і якостями. У зв'язку з цим організація ефективної підготовки професіоналів-лідерів постає вкрай важливим і відповідальним завданням вищої школи. І, в першу чергу, це стосується системи інженерної освіти, яка готує кадрове забезпечення для інноваційного розвитку економіки.

Список літератури:

1. Bass B. M., Riggio R. E. Transformational leadership. 2nd. ed. Mahwah; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 282 p.

2. Casse P., Claudel P. G. Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn people into more effective leaders [S. p.] : Athena Press, 2007. 280 p.

3. Conger J. A., Canungo R. Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement // Journal of Organizational Behavior. 1994. № 15. P.439-452.

4. Vermillion S. D., Malak R. J., Smallman R. A Study on Outcome Framing and Risk Attitude in Engineering Decisions Under Uncertainty // Journal of Mechanical Design. 2015. Vol. 137. Issue 8

References:

1. Bass B. M., Riggio R. E. (2006). Transformational leadership. 2nd. ed. Mahwah. NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 282 p.

2. Casse P., Claudel P. G. (2007). Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn people into more effective leaders, Athena Press. 280 p.

3. Conger J. A., Canungo R. (1994). Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement // Journal of Organizational Behavior. № 15. P.439-452.

4. Vermillion S. D., Malak R. J., Smallman R. A (2015). Study on Outcome Framing and Risk Attitude in Engineering Decisions Under Uncertainty // Journal of Mechanical Design. Vol. 137. Issue 8.

Стаття надійшла до редколегії: 3.12.2017